

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE

mgr Emilia CYBULSKA¹

ZNACZENIE KULTURY BEZPIECZEŃSTWA W TWORZENIU BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, naród, kultura

STRESZCZENIE

Problem związków kultury i bezpieczeństwa, a zwłaszcza wpływu kultury na bezpieczeństwo nie jest nowy, a raczej jest tak stary, jak ludzkie cywilizacje i kontakty między nimi. Zawsze też był to problem wieloaspektowy, choć współczesny świat stwarza szczególne warunki do kontaktów międzykulturowych, spotkań i wymiany informacji, przepływu myśli, idei wzorców kulturowych². Bezpieczeństwo jest zawarte w podstawowych potrzebach, wartościach i prawach każdego człowieka. Jest powszechną kategorią historyczną i społeczną stanowiącą fundament istnienia jednostek czy wspólnot, pierwotnym motorem ich działania. Człowiek podejmuje wszelkie działania by utrzymać względne poczucie bezpieczeństwa. Subiektywny aspekt postrzegania zagrożeń przekłada się również na koncepcje ich eliminowania.

Aspekt kulturowy stanowi istotny fragment tożsamości i spójności narodu. Jest ważną częścią demokracji wpływającą na postrzeganie i kreowanie tolerancji, równości oraz wolności. Na jej specyfice bazuje tożsamość narodowa będąca spoiwem przynależności obywateli do państwa i na odwrót. Sama kultura narodowa to pewna świadomość danego społeczeństwa, wyrażana w zdarzeniach, procesach, organizacjach oraz instytucjach. Jest dziedziczona z pokolenia na pokolenie poprzez edukację i wychowanie

W związku z tym znaczącym elementem budowania bezpieczeństwa narodowego powinno być łączenie kultury i bezpieczeństwa. W efekcie pozytywne wartości wynikające z tej relacji będą przekładać się na jasne zasady postępowania. Przełoży się to na wewnętrzny spokój, samoza-

¹ mgr Emilia Cybulska jest doktorantem Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej.

² J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 10.

dowolenie, życzliwe i przychylne nastawienie wobec otoczenia. Następnie będzie to skutkowało wyższym wykorzystaniem innowacyjności oraz kreatywności w twórczym rozwiązywaniu szeroko rozumianych sytuacji kryzysowych.

Warto zadać sobie pytanie, czy państwo w pełni wykorzystuje potencjał tkwiący w kulturze bezpieczeństwa. Szczególnie edukacja na niej oparta będzie wspierać siłę, spójność oraz rozwój kraju. Odpowiednio ukształtowana ma szansę wpływać na poczucie bezpieczeństwa w odniesieniu do jednostek jak i całego społeczeństwa. Musi stanowić świadomą działalność, szczególnie dydaktyczną. Z czasem przełoży się na kształtowanie, w pozytywny sposób, nowych pokoleń.

Wprowadzenie

Kultura i bezpieczeństwo od zawsze oddziaływały na siebie. Relacja ta widoczna jest zwłaszcza na styku odmiennych kręgów cywilizacyjnych, szczególnie teraz w erze globalizacji. Współczesność pozwala na stworzenie lepszych warunków do kontaktów międzykulturowych, wymiany informacji, myśli i wzorców. Obok siebie współistnieją grupy o różnej historii czy systemie normatywno-etycznym. Nowe wyzwania wymagają „odpowiedniego przygotowania społeczno-ekonomiczno-prawnego i zawodowego, a także ukształtowania postaw obyczajowo-moralnych, odpowiadających warunkom współżycia w społeczeństwie”³. Analiza istoty takiej interakcji wymaga przyjrzenia się dynamice wydarzeń i wskazywania związków przyczynowo-skutkowych.

Nie wszyscy są w stanie dostosować się do otaczającej ich rzeczywistości i rozijać się. Niektórym jednostkom z trudem udaje się przetrwać, nie potrafią zrozumieć zmian zachodzących w otoczeniu. Ważnym aspektem jest sposób postrzegania bezpieczeństwa przez dany podmiot. Zarówno wtedy, gdy mówimy o jednostce, jak i grupie społecznej, społeczności lokalnej czy całym społeczeństwie. W takim rozumieniu rzeczywistości, kluczową rolę odgrywać będzie kultura bezpieczeństwa. Jej stan rzutować będzie bezpośrednio na poziom bezpieczeństwa całego państwa. Wykorzystanie zawartego w niej potencjału pozwoli na stworzenie względnie stabilnej rzeczywistości.

Nasuwa się pytanie czym jest i jakie miejsce w naszym kraju zajmuje kultura bezpieczeństwa w szeroko rozumianych strategiach tworzenia bezpieczeństwa narodowego? Przede wszystkim czy jest uwzględniana w edukacji? Czy zadbano, aby przekazywała pozytywne wartości i wskazywała jasne zasady postępowania? Musi bowiem stanowić uniwersalną wiedzę i umiejętności. Wewnętrzny spokój

³ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 65.

wraz z nabywaną wiedzą oraz umiejętnościami, będzie prowadzić do nieugiętości w mierzeniu się z szeroko rozumianymi sytuacjami kryzysowymi. Powyższe korzyści wynikają z pełnego wykorzystania potencjału, który tkwi w kulturze bezpieczeństwa, która ugruntowana w edukacji przełoży się na wspieranie rozwoju, siły i spójności państwa.

Prawo do bezpieczeństwa jako dobro społeczne

Bezpieczeństwo to pozytywna potrzeba, wartość, prawo wysokiej rangi. Z tej przyczyny jest obiektem pragnień, dążeń oraz licznych zabiegów państwa, organizacji czy każdego człowieka. Potrzeba bezpieczeństwa to powszechna kategoria społeczna i historyczna. Ma podstawowe znaczenie dla istnienia jednostek czy wspólnot. Należy do pierwotnych motywów działalności. Sama istota potrzeby to odczuwanie braku czegoś, co znajduje się poza zasięgiem podmiotu. Stan ten ma cechy pasywno-aktywne. W związku z tym podmiot znajduje się w ciągłej sytuacji, w której zależny jest od czegoś ku czemu dąży. Może to być zewnętrzny przedmiot lub inna osoba. Zatem człowiek i środowisko są ze sobą powiązane i od siebie zależne. Działania mają na celu osiągnięcie oraz utrzymanie pewnej równowagi wewnętrznej, zakłócaną przez czynniki zewnętrzne i zmiany zachodzące w jednostce. Najbardziej znaną teorią dotyczącą potrzeb jest ułożenie ich w hierarchii przez Abrahama H. Masłowa – Segregowane są według priorytetu lub intensywności. Póki niższa potrzeba nie zostanie zaspokojona, nie może aktualizować się, z wyższej pozycji. Na najniższym miejscu są najbardziej dominujące potrzeby fizjologiczne. Jeżeli nie są zaspokojone, wszystkie inne grupy nie mają znaczenia. Człowiek jest całkowicie podporządkowany wyłącznie potrzebom fizjologicznym. W momencie odczuwania głodu wszystkie myśli, uczucia czy plany na przyszłość zależne są od zaspokojenia tej potrzeby. W momencie uzyskania swoistego spokoju na tym poziomie, pojawia się właśnie potrzeba poczucia bezpieczeństwa, opieki, oparcia, pewności, stabilności, wolności od chaosu, strachu czy lęku. Jakikolwiek dalszy rozwój jednostki niemożliwy będzie bez zapewnienia tych podstaw.

Bezpieczeństwo, a ściślej jego brak, stanowi dominujący i aktywny czynnik mobilizujący człowieka wyłącznie w sytuacjach ocenianych jako kryzysowe. Może to być napad, katastrofa żywiołowa, wojna, choroba czy niepokoje społeczne. Wysuwa się na pierwszy plan w momencie zagrożenia prawa, władzy, porządku. Trzeba pamiętać, że różnie mogą być postrzegane obiektywne zagrożenia oraz koncepcje ich eliminowania, gdzie „subiektywny aspekt bezpieczeństwa odnosi się do:

- świadomości istnienia realnego zagrożenia;

- braku takiej świadomości mimo istnienia zagrożenia;
- braku świadomości możliwości przeciwdziałania zagrożeniu;
- fałszywej świadomości zagrożenia w rzeczywistości nie występującego⁴.

W Białej Księdze został w pewnym stopniu przedstawiony subiektywny aspekt bezpieczeństwa społeczeństwa polskiego. „Badania stanu świadomości społecznej wskazują na relatywnie duże poczucie bezpieczeństwa Polaków i generalnie niski poziom obaw przed utratą suwerenności i niepodległości. Jako najbardziej realne widziane są te zagrożenia, które Polacy znają z doświadczeń minionych lat: kryzysy ekonomiczne, niepokoje społeczne i przestępczość. [...] Jest to więc w pewnym sensie obraz „lęków oswojonych”. Bardziej realne są zagrożenia społeczno-gospodarcze niż katastroficzno-militarne. Bardziej realnie postrzegane są też zagrożenia będące wynikiem zdarzeń nieintencjonalnych niż działań intencjonalnych. Paradoksem jest to, że choć ocena instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa jest generalnie pozytywna, to stopień przygotowania kraju do zagrożeń terrorystycznych, militarnych, ekologicznych czy klęsk żywiołowych oceniany jest jako słaby. Najwyraźniej Polacy oceniali instytucje bardziej przez pryzmat zaufania, sympatii niż skuteczności (lubimy wojsko, co nie znaczy, że wierzymy, że nas obroni)”⁵.

Wartości posiadają charakter uniwersalny, czyli wywodzą się z praw naturalnych istoty ludzkiej. Przynależą każdej jednostce, bez względu na płeć, wiek czy pochodzenie. Są przedmiotem pragnień i dążeń. Te silnie zakorzenione w tradycji humanistycznej to między innymi prawo do życia i wolności, tożsamość i podmiotowość człowieka, swobody obywatelskie, godziwy poziom życia, tolerancja. Każdy człowiek tworzy swoją hierarchię wyznaczającą kierunek aktywności oraz formującą koncepcję jego życia. Poszukiwanie własnych priorytetów, wartości które uzna za kluczowe, wpływa na losy i miejsce jednostki w społeczeństwie. Nie ma uniwersalnego i stałego katalogu, który będzie powszechnie akceptowany. Można uznać, że wysoko cenione są te wyróżniane poprzez wypisywanie ich na sztandarach, orderach i pomnikach. A także takie jak życie, wolność, równość czy szlachetność, bezinteresowność, poświęcenie, lojalność i poczucie wstydu. Do podstawowych należą również: poszanowanie godności, rozumność, odpowiedzialność, bezpieczeństwo.

Jakiś początek od siebie „Wartościowe poznawczo jest założenie, że kultura „sama się kreuje” wskutek nieuświadomionych form ludzkiej aktywności, a zadaniem człowieka jest odkrycie i zinterpretowanie tego progresywnego zjawiska. (...) O permanentnie odkrywanie prawidłowości kulturowych przemian w per-

⁴ L.K. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2012, s. 99.

⁵ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 78.

spektywie kształtowania bezpieczeństwa człowieka. Aktualna sytuacja kulturowa i poziom rozwoju cywilizacyjnego implikowałyby adekwatne rozumienie kultury bezpieczeństwa „tu i teraz”, która to kultura w niedalekiej przyszłości mogłaby ulec diametralnym przemianom”⁶. Pozwala to uwypuklać postawy szacunku wobec życia i ochrony dorobku kulturowego. Proces kształtowania postaw i zachowań, które są właściwe kulturze bezpieczeństwa, wywodzi się ze wzrastającej świadomości godnej formy trwania strukturalnego i personalnego. Obecny etap rozwoju cywilizacyjnego i kulturalnego stał się wyznacznikiem postępu w aspekcie jakościowym. Ten przebiegający w czasie proces kształtowania tworzy pewien sposób postrzegania bezpieczeństwa, który wpływa u danej społeczności na styl życia, orientację kulturową oraz hierarchię wartości.

Tym, co spaja naród jest jego historia i tradycje przezeń kultywowane. Przez ich pryzmat społeczeństwa ustosunkowują się do pojęć takich jak tolerancja, równość oraz wolność. Każdą taką grupę cechuje określona, indywidualna, hierarchia wartości mająca swoje odzwierciedlenie w kulturze narodowej. Ją samą można rozumieć jako „wszechstronny obraz wielorakiego procesu dziejowego i w tym układzie w jej skład wchodzi dzieje polityczne, gospodarcze, dzieje filozofii, nauki, techniki, wychowania i oświaty, dzieje literatury, sztuki i muzyki, religie i kościoły, a także obyczaje, zwyczaje i życie codzienne”⁷. Pod jej pojęciem można rozumieć całokształt duchowego oraz materialnego dorobku ludzkości, powstałego w określonym czasie i miejscu. To poziom rozwoju jednostek, grup, całych społeczeństw. Również z włączeniem względu umysłowego i moralnego.

Innym aspektem porządkującym życie w społeczeństwie jest ustalone i przestrzegane w ramach danego kraju prawo. To pewne uprawnienia zobowiązujące państwo i jego instytucje do wykonywania danych działań na rzecz ich realizacji. Wyprowadzone z pewnego rozumienia istoty i natury człowieka czy społeczeństwa pozwala na określenie relacji między nimi. „Systemy, które zapewniają życie bez urazów nie mogą być ignorowane, o ile istnieje społeczne i polityczne zrozumienie odpowiedzialności etycznej i moralnej państwa i społeczeństwa cywilnego za zapewnienie prawa wszystkim obywateli do życia. To prawo do życia obejmuje życie w dobrym zdrowiu zgodnie z aktualnie dostępną wiedzą i technologią”⁸.

⁶ K. Drabik, *Współczesne kulturowe implikacje bezpieczeństwa personalnego*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa o kształtowaniu kultury bezpieczeństwa* A. Skrabacz, L. Kanarski, K. Loranty (red. nauk.), Wydawnictwo Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015, s. 101.

⁷ A. Drabarek, *Wartości w demokracji*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2012, s. 159.

⁸ L.K. Korzeniowski, *Podstawy...*, s. 129.

Bezpieczeństwo należy do podstawowych praw i wolności człowieka, zawiera się w tym ochrona zdrowia oraz obrona życia ludzkiego. Ma to wymiar osobisty, gdyż dotyczy jednostki, a jednocześnie powyższą problematyką musi zajmować się państwo. Prawa są tworzone na bazie wiedzy o zagrożeniach, czynnikach wpływających na bezpieczeństwo i na poczuciu odpowiedzialności za otaczającą rzeczywistość przez dane społeczeństwo.

Szeroko rozumiane bezpieczeństwo zawarte jest w źródłach prawa międzynarodowego, a także w krajowym systemie prawa. Konstytucja jest podstawowym źródłem prawa w Polsce. Zapewnia między innymi wolność, prawa i bezpieczeństwo człowieka i obywatela, ochronę zdrowia i życia, a także zakaz tortur i niehumanitarnego, poniżającego traktowania oraz karania. Szczegółowe regulacje prawa związane z bezpieczeństwem zawarte są w przepisach prawa karnego, cywilnego i administracyjnego. Ustawy składające się na system bezpieczeństwa regulują przedmiot oraz zakres rodzajowy ochrony na przykład przeciwpożarowej, energetycznej, w ruchu drogowym czy lotnictwie.

Obywatel będący częścią państwa, powinien funkcjonować w pełni świadomie. Powinien znać i korzystać ze swoich praw, będących istotą demokratycznego porządku oraz być świadomym obowiązków zawierających troskę o zapewnienie bezpieczeństwa sobie i innym. Mieści się tu również kształtowanie więzi z otoczeniem, którą można określić tożsamością, a także dokonywanie wyborów na rzecz własnego rozwoju, realizacji życiowych celów opartych o wartości narodowe. Proces przyswajania ich, budowania trwałych związków na ich bazie jest istotą edukacji patriotycznej i obronnej. Ochrona wartości, ważnych z punktu widzenia tożsamości narodowej, jest celem bezpieczeństwa kulturowego. W szerokim ujęciu zwiera w sobie takie aspekty jak:

- ochrona wartości istotnych dla tożsamości narodowej w tym język, zwyczaje, tradycje historyczne, literatura, ideologie;
- ochrona odrębności kulturowych związanych z etnicznością czy mniejszościami narodowymi;
- stwarzanie otwartości kulturowej, czyli swobodnego przepływu powszechnie uznawanych za cenne wartości;
- tworzenie warunków do rozwoju kultury narodowej i promowanie jej na świecie.

Istota i funkcja kultury bezpieczeństwa

Kultura bezpieczeństwa to pewien sposób odczuwania bezpieczeństwa wpływający na jego sposób postrzegania przez jednostkę. Przekłada się to również na

metodę jego osiągnięcia. Dodatkowo umieszcza jednostkę i jej bezpieczeństwo jako element większej, rozumianej w skali państwa, całości. Jest efektem szeroko rozumianej edukacji i wychowania na rzecz wspólnego dobra narodowego. Stanowi pewien łącznik między bezpieczeństwem i obronnością społeczną. Według Cieślarczyka stanowi „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań charakterystycznych dla danego podmiotu, wpływających na sposób postrzegania przez niego wyzwań, szans i (lub) zagrożeń w bliższym i dalszym otoczeniu, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim (...), oraz związany z tym sposób zachowania i działania (współdziałania), w różny sposób przez ten podmiot „wyczołanych” i wyartykułowanych, w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych (...), a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności (...), służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tego podmiotu i osiągnięcia przez niego najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i dla otoczenia”⁹.

Środowisko bezpieczeństwa zawiera w sobie trzy podstawowe sfery bezpieczeństwa:

- kultury materialnej;
- kultury organizacyjnej;
- kultury mentalnej, świadomościowej, duchowej.

Ta ostatnia zawiera w sobie stan świadomości osoby. Wlicza się w to jej potencjał intelektualny, czyli również poziom wiedzy dotyczącej sfery bezpieczeństwa. Zawiera w sobie informacje o jego wymiarach i ich istoty, sposoby jego osiągnięcia. Tworząc bazę wiadomości zawierających się w szeroko rozumianej obronności. Zalicza się tu również takie aspekty jak tożsamość, wartości, zwyczaje, obyczaje czy sumienie. Stanowią one o jakości sfery zaliczanej do kultury bezpieczeństwa. Natomiast do kultury organizacyjnej można zaliczyć regulacje prawe, normy i zasady. Sposoby osiągnięcia wartości jak i struktury organizacyjne wraz z ich funkcjonowaniem zapisanym w regulaminach, procedurach jak i statutach. To do kultury materialnej należą zagadnienia takie jak techniki i technologie, sprzęt, infrastruktura czy środki finansowe. Często ta sfera dominuje w sposobie postrzegania i dbania o bezpieczeństwo. „Zasadnicze elementy kultury mentalnej i duchowej, a więc system wartości jako swoiste „jądro” czy „oś”, wokół której „obracają” się pozostałe, „miękkie: elementy kultury bezpieczeństwa jakiegoś podmiotu, takie jak: normy,

⁹ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2011, s. 157.

postawy i nastawienia oraz związane z nimi zachowania i działania danego podmiotu, ale także jego współdziałania z innymi podmiotami w bliższym i dalszym otoczeniu. (...) Idealny model kultury bezpieczeństwa kształtowany jest w procesie edukacyjnym, zaś różne sytuacje – a szczególnie sytuacje kryzysowe – i różne doświadczenia życiowe, szczególnie te niekorzystne, powodują, że realny model kultury bezpieczeństwa danego podmiotu może znacząco różnić się od modelu idealnego¹⁰. W jej ramach, do danego stopnia, są połączone różne wymiary bezpieczeństwa przyczyniając się do ich względnego harmonijnego rozwoju. Występuje swoisty efekt synergii między sferami, które wzajemnie na siebie oddziałują. Dzięki temu można uznać, że jest budowany pewien potencjał w wymiarze personalnym jak i strukturalnym. Zatem stanowi znaczący element w szeroko rozumianej obronności.

Kultura bezpieczeństwa wypełnia również pewne funkcje w życiu człowieka czy grupy społecznej: integracyjną, adaptacyjną, stymulacyjną oraz regulacyjną. Najbardziej są one widoczne w sytuacjach kryzysowych, przejawiając się sposobem rozwiązywania danego problemu przez podmiot, bądź w ogóle podjęcia przez niego jakiegokolwiek działania. Funkcja integracyjna spaja zarówno różne wymiary bezpieczeństwa, jak i łączy je z obronnością. Jeżeli te dwa elementy zaczynają się od siebie oddalać, może to świadczyć o słabości czy kryzysie kultury bezpieczeństwa u danego podmiotu. W przypadku krótkotrwałej sytuacji można traktować to jako etap przejściowy, świadczący o tym, że dany podmiot przystosowuje się do zmian zachodzących w otoczeniu, podejmuje pojawiające się przed nim wyzwania, co w efekcie sprzyja jego rozwojowi. Sytuacje kryzysowe niekiedy są bodźcem do rozwoju. Poziom oraz charakter kultury bezpieczeństwa przekłada się na efekt końcowy doświadczenia, na to czy zmiany będą pozytywne czy negatywne. Są one mniej widoczne i zachodzą wolniej w odniesieniu do pojedynczej osoby, grupy, społeczeństwa, organizacji lub instytucji. Inaczej jest w przypadku takich elementów jak nowe technologie, przepisy prawa i regulaminy. Kultura bezpieczeństwa może ułatwić ich adaptowaniu lub przyczynić się do ich odrzucenia. Dzięki temu system obronności danego podmiotu może podjąć wyzwanie nadążania za zmianami zachodzącymi w jego wnętrzu jak i otoczeniu, gdzie celem będzie zapewnienie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa. W konkluzji nowe wyzwania, szanse i zagrożenia to taki system działania, który stara się reagować adekwatnie do potrzeb, a jednocześnie rozwija i doskonali kulturę bezpieczeństwa. Jej funkcjonalność lub dysfunkcjonalność w dużym stopniu zależy i jest w pewnym stopniu efektem procesów edukacyjnych.

¹⁰ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne...*, s. 160.

Kultura bezpieczeństwa mieści się w szeroko rozumianej obronności. „W świadomości społecznej, ale także w sferze organizacyjnej, obronność do niedawna jeszcze kojarzona była głównie z jej aspektem militarnym i nazywana jest najczęściej „obroną narodową”. Tak też pojęcie to funkcjonuje jeszcze dziś, nie tylko w świadomości znacznej części (być może nawet większości) obywateli w naszym kraju, ale również w wielu dokumentach, nazwach instytucji, organizacji i struktur organizacyjnych. Nie ułatwia to upowszechniania się szerszego myślenia o obronności, pomimo, że dysfunkcjonalność istnienia li tylko „wąskiego” myślenia o obronności oraz związanych z tym rozważań organizacyjnych i podejmowanych działań praktycznych doświadczamy zbyt często”¹¹. Nie znaczy to, że nie były podejmowane próby, jednakże brak rozwiązań formalnych utrudniał zakorzenienie nowego sposobu myślenia. Państwo powinno zapewnić niezbędne nakłady na modernizację i rozwój sił zbrojnych, uzupełnianych działaniami mającymi wzmacniać obronność poprzez kształtowanie kultury bezpieczeństwa.

Złożone i wzajemnie przenikające się zjawiska społeczne, zawierające się w bezpieczeństwie i obronności nie są ze sobą tożsame, a mimo to ich rozdzielenie jest łatwiejsze w teorii niż praktyce. Obserwowanie rozwoju oraz przewidywanie kierunku zmian pozwala na dostrzeganie prewencyjnych sygnałów ostrzegawczych. Taki sposób myślenia i podejmowania działań, przy wykorzystaniu odpowiednich technologii i struktur organizacyjnych pozwala lepiej zrozumieć i wdrażać w życie ideę szeroko rozumianej obronności. Tok rozumowania, który bierze pod uwagę rozwój różnych sfer bezpieczeństwa wraz z panującymi między nimi relacjami, przyczynia się do zachowywania równowagi będącej pewnym warunkiem do długoterminowej stabilności. Kultura bezpieczeństwa powinna być kształtowana nie tylko wśród profesjonalnych służ, osób zajmujących ważne stanowiska w państwie, ale u całego społeczeństwa. Kompatybilność między tymi środowiskami sprzyja samodoskonaleniu się systemu i umacnianiu jego potencjału. Będzie miało to szczególne znaczenie w sytuacjach kryzysowych, kiedy wszyscy obywatele powinni potrafić odnaleźć się w nowej sytuacji i działać na rzecz wspólnego dobra.

Element tożsamości narodowej

W rozważaniach dotyczących bezpieczeństwa, obronności i kultury bezpieczeństwa ważną kwestią jest poczucie tożsamości. Jest czymś, co się zmienia, rozwija mimo, że posiada pewne ponadczasowe wartości, normy i zasady. Sam naród można

¹¹ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne...*, s. 168.

rozpatrywać jako wspólnotę polityczną złożoną z ludzi zamieszkających dane terytorium, podporządkowane jednemu prawu, co przekłada się na społeczeństwo obywatelskie. Inny pogląd „wiąże się z socjologicznym, kulturowym i etnicznym podejściem do istoty narodu, mającego swą przebogata tradycję, albowiem już przed tysiącami lat zaczęło się kształtowanie zrębów zbiorowości społecznych, które połączyły wspólne: terytorium, język, kultura, dobre i złe doświadczenia (losy), świadomość narodowa (zwana tożsamością narodową) oraz – często – status organizacyjny (uporządkowanie ról i hierarchia społeczna), przyjmujący postać niemal jednorodnego etnicznie państwa”¹². Taka przynależność jednostki do określonego narodu stanowi swoisty proces dziedziczenia jego kultury. Następuje to za pośrednictwem wychowania oraz edukacji. Przystawiane są określone idee, sposób postrzegania świata, wartości, przekonań, również tych charakterystycznych dla określonego narodu.

Zasadniczymi elementami składającymi się na państwo są: społeczeństwo, terytorium oraz władza. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje bezpieczeństwo narodowe. Zawiera w sobie całokształt pojęć mających wpływ na losy obywateli. „Bezpieczeństwo państwa demokratycznego, harmonizujące wszystkie rodzaje potrzeb (indywidualne, grupowe, publiczne, narodowe i państwa) oraz uwzględniające różne czynniki (zewnętrzne i wewnętrzne, indywidualne i grupowe, przyrodnicze i wynikające z działalności człowieka) można utożsamiać z bezpieczeństwem narodowym”¹³. Do wyzwań i zagrożeń można zaliczyć między innymi te związane z bronią i terroryzmem, a także przestępczość, destrukcyjne oddziaływanie sił natury czy działalności człowieka. Należy podkreślić, że dążąc do zapewnienia bezpieczeństwa swoim obywatelom, poszczególne państwa tworzą własne systemy, wynikające z kultury i mentalności społeczeństwa. Konstruuja także systemy prawne oraz powołują instytucje przeznaczone do zapobiegania, stopniowo uświadamianym zagrożeniom, takie jak: siły zbrojne, policja, straż pożarna, pogotowie ratunkowe oraz różnego rodzaju służby ratownicze wraz z edukacją i działalnością naukową na rzecz bezpieczeństwa oraz świadomością społeczną. To one między innymi z jednej strony są konsekwencją uwarunkowań wewnętrznych bezpieczeństwa narodowego, z drugiej zaś kształtują je w różnorodnym zakresie.

Odnosząc się do uwarunkowań wpływających na tworzenie bezpieczeństwa przez obywateli oprócz zagrożeń należałoby wymienić aspekty tożsamościowo-kulturowe, charakter narodowy, rozwój i poziom kapitału społecznego, migracje i wyzwania demograficzne. Wspólne cechy zarówno pozytywne jak i negatywne, jak również postawy, które są przejawiane przez większość społeczeństwa, a mają

¹² W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 16.

¹³ Tamże, s. 27.

podłoże historyczne, wynikają ze wzorów postępowania kształtowanych przez pokolenia. Najsilniej taki charakter narodowy widać w sytuacjach kryzysowych.

Aleksandra Skrabacz analizuje zależność między bezpieczeństwem narodowym a cechami danego społeczeństwa. Odwołując się do polskiego społeczeństwa wymienia:

- pozytywne: umiejętność organizowania się w chwilach zagrożeń, w tym pomoc poszkodowanym; przeświadczenie o realizacji szczytnego celu; w chwilach nieszczęścia silne poczucie solidarności; umiejętność kreatywnego rozwiązywania problemów;
- negatywne: brak umiejętności przewidywania nieszczęść; krótkotrwały entuzjazm w realizacji zamierzeń, akceptowania tymczasowych rozwiązań jako wystarczające; niedoceniaanie osiągnięć i narzekanie na otoczenie; opieranie się i uzależnianie od pomocy z zewnątrz; złudne poczucie bezpieczeństwa.

Ważnym aspektem jest powszechna świadomość dotycząca zalet narodowych, co jest niezbędne aby móc je pielęgnować, by w pełni wykorzystać ten aspekt w budowaniu bezpieczeństwa oraz stabilnej przyszłości. Natomiast przy zrozumieniu wpływu na klęski oraz sukcesy, trzeba dokładnie analizować również słabości danego narodu. Kultura to pewna niedoceniająca siła spajająca społeczeństwo. Należy ją doceniać oraz umacniać przekazując z pokolenia na pokolenie. W momencie, gdy nie będzie jasnej polityki i uzupełniania się działań różnych podmiotów, tożsamość narodowa może być coraz słabiej odczuwana. Młodzi obywatele mogą z czasem mieć trudność identyfikowania się z wartościami narodowymi. A odnajdywać się w świecie wirtualnym lub, w wyniku globalizacji, bardziej doceniać kulturę innych państw.

Tożsamość narodowa stanowi ważną kwestię rozważań w kontekście istnienia, szczególnie w obliczu nowych wyzwań gospodarczych, społecznych i kulturowych, spowodowanych w dużej mierze postępującą globalizacją i docierającymi z nią wszędzie-wzorami kultury masowej. Jednostki, grupy społeczne czy całe społeczeństwa mogą mieć utrudnione zadanie przy jednoznacznym jej określeniu. „I dziś obawa o utratę tożsamości kulturowej i narodowej jest stałą troską społeczeństw, w tym także społeczeństwa polskiego, czego wyrazem były debaty i dyskusje polityczne towarzyszące wchodzeniu Polski do Unii Europejskiej, toczone w różnych środowiskach. Uzasadnione obawy wynikają jednak z innych powodów i rzeczywistych zagrożeń: niekontrolowanego napływu kultury masowej, afirmacji tzw. kultury śmierci, masowej migracji, kryzysu wartości, dezintegracji tradycyjnych struktur społecznych. Pojawia się problem bezpieczeństwa kulturowego”¹⁴.

¹⁴ J. Czaja, *Kulturowe czynniki...*, s. 30.

Proces globalizacji, z jednej strony może powodować integrację społeczeństwa, opartą na szacunku i zrozumieniu istnienia inności. W wyniku tych zmian formują się nowe więzi kulturowe. Rodzi to reakcje zarówno pozytywne jak i negatywne. Pojawiające się napięcia, wynikające z problemów narodowościowych, religijnych czy etnicznych mogą pogłębiać bariery. Takie sytuacje sprzyjają trendowi dezintegracji, natomiast kultura powinna być czynnikiem jednoczącym społeczeństwo, pewnym spoiwem i motywatorem do działania, a w kontaktach z innymi – punktem odniesienia do poznania oraz zrozumienia innych. Powinna być swoistym mostem porozumienia.

W szeroko rozumianej edukacji i wychowaniu na rzecz wspólnego dobra narodowego powinien być wykorzystywany potencjał kultury bezpieczeństwa, obejmującej czynnik podmiotowy oraz narodowy mający związek z obronnością i zapewnieniem przez jednostki bezpieczeństwa poprzez własne zdolności. Kultura bezpieczeństwa jest pewną formą odczuwania bezpieczeństwa narodowego, wpływającą na sposób jego zrozumienia i postrzegania. „Wiele wskazuje na to, że poziom i charakter kultury bezpieczeństwa może bądź to sprzyjać rozwojowi kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości człowieka i grup społecznych, albo je utrudniać. Rozwój zaś jest warunkiem bezpieczeństwa w dłuższym wymiarze czasu. Wymaga to jednak nie tylko kreatywności i innowacyjności, ale także poczucia odpowiedzialności danego podmiotu za siebie, za innych i za środowisko naturalne, postrzegane nie tylko „tu i teraz”, ale także „gdzieś i kiedyś” z myślą o zrównoważonym rozwoju”¹⁵.

Podsumowanie

Przyjęte strategie w polityce i edukacji powinny łączyć aspekt bezpieczeństwa i kultury, budować silny naród poprzez kształtowanie pozytywnych postaw, które wynikają z wartości wyższych, wskazujących jasne zasady postępowania. Powinny tworzyć społeczeństwo, którego obywatele posiadają względne poczucie bezpieczeństwa, samozadowolenie ze swego życia, przychylne i życzliwe nastawienie wobec otoczenia. Ważne, by kształtować jednostki wykorzystujące innowacyjność oraz własne zdolności, aby twórczo rozwiązywać szeroko rozumiane sytuacje kryzysowe.

¹⁵ M. Cieślarczyk, A. Filipek, *Kultura bezpieczeństwa – między kreatywnością a poczuciem odpowiedzialności*, [w:] *Bezpieczeństwo i edukacja dla bezpieczeństwa w zmieniającej się przestrzeni społecznej i kulturowej*, R. Rosa (red. nauk.), Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2012, s. 150.

Kultura bezpieczeństwa nie zajmuje wystarczająco ważnego miejsca w wychowaniu i edukacji młodych pokoleń. Można przypuszczać, że brak odczuwania zagrożeń bezpośrednio wpływających na niepodległość kraju, przekłada się to na jedną z trudności zdefiniowana współczesnego patriotyzmu Utrudnia to działania mające wzmacniać poczucie spójności w społeczeństwie. Tym bardziej edukacja powinna być skierowana na bezpieczeństwo i stanowić świadomą działalność dydaktyczną pod tym kątem. Umożliwi to budowanie silnego społeczeństwa, które wznosi się ponad podziałami takimi jak religia, płeć czy pochodzenie.

Zatem czym jest kultura bezpieczeństwa? To pewne odczuwanie bezpieczeństwa, wpływające na sposób zrozumienia i postrzegania go przez jednostkę. Obejmuje czynnik podmiotowy oraz narodowy, związany z obronnością i zapewnieniem bezpieczeństwa poprzez jego własne zdolności. Jest efektem szeroko rozumianej edukacji i wychowania na rzecz wspólnego dobra narodowego. Społeczeństwo odczuwa pewną potrzebę edukacji skierowanej na bezpieczeństwo, od pobudzania świadomości obronnej, uwrażliwiania na symptomy pojawiającego się zagrożenia, po praktyczne nawyki oraz umiejętności radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych. Jeżeli nie będzie stworzona, adekwatna do wyzwań rzeczywistości, edukacja na rzecz bezpieczeństwa nie będzie można doprowadzić do pełnego, świadomego oraz aktywnego uczestnictwa społeczeństwa w procesie tworzenia bezpieczeństwa, a w konsekwencji kultury bezpieczeństwa. Kultury, która powinna być utrzymywana na względnie stałym, względnie akceptowanym poziomie, a przede wszystkim niezależnym od chwilowych wyzwań i zagrożeń.

Bibliografia

1. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.
2. Cieślarczyk M., Filipek A., *Kultura bezpieczeństwa – między kreatywnością a poczuciem odpowiedzialności*, [w:] *Bezpieczeństwo i edukacja dla bezpieczeństwa w zmieniającej się przestrzeni społecznej i kulturowej*, R. Rosa (red. nauk), Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2012.
3. Czaja J., *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008.
4. Drabarek A., *Wartości w demokracji*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
5. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011.
6. Korzeniowski L.K., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2012.
7. Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003.

Keywords: security, nation, culture

SUMMARY

*Security culture consists of two important elements, individual-point of view, as well as from the society perception. " Question of the relationship between culture and safety, and especially culture's influence on safety, is not new. In fact, it is as old as human civilizations. It has always been a complex issue, and as the modern world provides particularly favorable environment for the development of multicultural relationships as well as for the exchange of information, philosophies and traditions, it makes this issue even more complicated"*¹⁶.

Firstly, security is one of the basic human needs, values and rights. It is a universal, historic and social, category, which constitutes the foundation of human existence, individually and as a part of a community. Security is a primal 'engine' motivating individuals to act and function. Humans take actions to maintain a relative feeling of safety. The perception of a threat however is partly subjective, and influences the concepts of eliminating that particular threat.

The cultural aspect constitutes a significant element of the nation's identity and cohesion. Culture is an important part of democracy that impacts the perception and growth of tolerance, equality and freedom. Its characteristics are the base of national identity, which is the binder of the feeling of belonging of citizens to the state, and the state's to citizens. The national culture itself can be defined as a certain awareness of a society, expressed in events, processes, organizations and institutions. It is inherited, from generation to generation, through education and upbringing.

Thus, linking culture and security should be an important element of building national security. In effect, positive values emerging of that link, will transform into clear rules of proceedings. It will provide internal peace, self-content, and kind attitude towards one's surroundings. Moreover, it will result in increased use of innovation and creativity in solving broadly-understood crises. It is worth to ask the question whether the state fully uses the potential of security culture. Particularly, education based on security culture will support the strength, unity and development of a state. If appropriately designed, it may influence the feeling of safety on an individual and social level. It needs to constitute a conscious activity, especially in education, which will positively impact the next generations.

¹⁶ J. Czaja, *Kulturowe czynniki...*, s. 10.